

ORDUDA GƏNCLƏRİN SOSIALLAŞMASI PROSESİNDƏ DİN AMİLİ

Sevda HÜSEYNOVA,

*Heydər Əliyev adına Azərbaycan
Ali Hərbi Məktəbinin Humanitar və
Sosial fənlər kafedrasının dosenti,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru*

AÇAR SÖZLƏR: *ordu, din, sosiallaşma, resosiallaşma, dini deviantlıq, vətənpərvərlik
tərbiyəsi.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *армия, религия, социализация, ресоциализация,
религиозное девиантство, патриотическое воспитание.*

KEY WORDS: *army, religion, socialization, resocialization, religious deviance,
patriotic education.*

Sosiallaşma – insanın konkret cəmiyyətə xas olan dəyərlər, görüşlər, davranış modelləri və rolları mənimsədiyi prosesdir. Bu prosesin öyrənilməsi dövrün tələblərindən irəli gəlir. Belə ki, cəmiyyətin hərəkətə gətirilməsində sosiallaşma prosesinin böyük rolu vardır. Cəmiyyətin hərəkət istiqamətinin doğru təyin edilməsi isə müasir dövrdə bizi ən çox narahat edən problemdir.

Ordu cəmiyyətimizin mühüm struktur elementi kimi çıxış etdiyi üçün aydındır ki, sosial-mədəni mühitimizə xas olan və üstünlük təşkil edən həyatı norma və prinsiplər orduda da dominantlıq təşkil edəcək, davranış stereotipləri bir çox hallarda üst-üstə düşəcək. Ordu ilə cəmiyyət arasındakı qarşılıqlı təsir və asılılıqlar orduda dəyişən və daimi kontingentin davranış, düşüncə və psixologiyasının mənsub olduğu etnos və sositumun xarakterik xüsusiyyəti ilə birbaşa bağlılığına səbəb olur. Həqiqi hərbi xidmətə çağırılan gənclərimiz arasında hərbi borc hissi, xeyirxahlıq, səmimiyyət, alturizm, ən əsası isə dövlətçilik və vətənpərvərlik hissi yüksək mənəvi-etik keyfiyyətlər kimi üstünlük təşkil edir. Bunlarla yanaşı, cəmiyyətimizin mənəvi həyatında dinin də mühüm rolu var. Azərbaycanda din dövlətdən ayrı olsa da, praktikada bir sıra məsələlərdə onların sıx inteqrasiyası mövcuddur. Məsələn, bir çox hərbi qulluqçu mənəviyyatında dinə yanaşmanın müxtəlif forma və dərəcələrini daşıyır. Bu məsələ orduda həqiqi hərbi xidmət keçənlərin dindarlığının diqqətlə nəzərə alınmasını tələb edir. Çünki hərbi qulluqçunun dini identikləşdirməsi onun şüurunda və davranışlarında da özünü göstərir. Orduda hərbi qulluqçuların dini davranışları dini bayramların qeyd olunması, dua və s. şəklində təzahür edə bilər. Lakin bəzi hallarda müxtəlif səbəblərdən (xaricdən ölkəmizə gətirilmiş dini ideologiya, radikal dini qruplara qoşulma və s.) radikal dini yönüm almış çağırışçılarda bu deviant davranış (ümumi qəbul edilmiş cəmiyyət normalarından kənar davamlı davranış) formalarında da özünü göstərə bilər.

Tədqiqatçılar dinlə bağlı deviant davranış nümayiş etdirən əsgərlərdə aşağıdakı halların mövcudluğunu qeyd edirlər:

- ✓ mənəvi hallar və dəyər normalarında ciddi dəyişikliklər nəzərə çarpır;
- ✓ hərbi kollektivlə inteqrasiya səviyyəsi aşağı olur, onlar özlərini hərbi kollektivlə identifikasiya etmək istəmirlər;
- ✓ fəaliyyətlərində hərbi normaların nizamlayıcı rolu güclü təsirə malik olmur;
- ✓ komandirin hərbi lider kimi rolu aşağı düşür;
- ✓ öz potensiallarını yalnız dini inancları ilə bağlı reallaşdırmaq arzusu bu potensialın hərbi sahədə reallaşdırılmasına mane olur [1, s. 185].

Bu hallara hərbi kollektivin üzvü olan digər hərbi qulluqçulara radikal dini görüş sistemlərini, dəyər normalarını, davranışları aşılamaq, radikal dini qruplaşmalara qoşmaq cəhdlərini də əlavə etmək olar.

Qeyd etmək vacibdir ki, həqiqi hərbi xidmət müddətində gənclərimizin “orduya qədərki” sosial xüsusiyyətləri dəyişilməz qalır. Orduya qədəm basdığı gündən əsgərin tərbiyəsi prosesi başlanır. Bütün vətəndaşlarımızın, o cümlədən həqiqi hərbi xidmətə çağırılmış gənclərin vicdan azadlığı məsələsi demokratik ölkəmizin qanunlarında nəzərdə tutulmuşdur və toxunulmazdır. Lakin daxili aləmində dindarlıq elementlərini daşıyan əsgərlərin mənəvi tərbiyəsi məsələsində din amilinin yerini dəqiq müəyyənləşdirməklə bu gənclərin sosiallaşma prosesinin düzgün idarə olunması böyük əhəmiyyət daşıyır. Komandir əsgərin mənəvi dəyər sistemi və davranışları ilə orduda tələb olunan yeni dəyər və davranışlar arasında doğru nisbətə nail olmağa çalışır. Bu zaman o, ilk növbədə, bir sıra amilləri nəzərə alır. Bu amillərdən birincisi gəncin ilkin sosiallaşmasıdır. Amerikalı sosioloq T.Parsonsun fikrincə, fərdin ilk sosiallaşma vasitəsi ailədir [2, s. 438]. Gəncin dinə münasibəti, dini baxışları da bir çox hallarda ailədən asılı olur. Lakin ailə heç də həmişə bu məsələdə öz rolunu və məsuliyyət hissini doğru dərk etmir. Fikrimizcə, ailənin sosiallaşma prosesində rolu düzgün dərk olunarsa, gənclərimizin tərbiyəsində, o cümlədən vətənpərvərlik istiqamətində tərbiyəsində, onların layiqli vətəndaş kimi yetişdirilməsində ailənin rolu daha da artar və dinlə bağlı meydana gələn bir sıra mənfi hadisələrin qarşısı alınar. Bununla bərabər, göstərmək lazımdır ki, müəyyən sosiallaşma vasitələri, məsələn, təhsil sahəsi xüsusilə bu funksiya üçün yaranmışdır. Məktəb gənclərin vətənpərvərlik, hərbi, mənəvi tərbiyəsi və milli özünüdərk etmə şüurunun formalaşmasında mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, gənclərin əmək prosesində iştirakı sosiallaşmada böyük rol oynayaraq onları hərbi intizam, kollektivçilik ruhunda tərbiyə edir. Bu strukturlarda gənclərin dünyagörüşü sisteminin formalaşdırılmasına diqqətin artırılması onların ordu sıralarına daha yetkin mənəviyyatla qatılmasını təmin edən mühüm faktordur.

Bütövlükdə orduya çağırış yaşına çatmış gənclərdə dindarlığın formalaşmasına aşağıdakı xarici amillər təsir göstərir:

- ✓ dünya, region, ölkə, dövlət;
- ✓ ailənin dindarlıq səviyyəsi;
- ✓ ətraf mühitin (qohumlar, dostlar, iş yoldaşları və s.) dindarlığı;

- ✓ kütləvi informasiya vasitələri (bir sıra internet saytları və s.).

Digər tərəfdən, dindarlığın formalaşmasında şəxsin mənəvi keyfiyyətləri, mənəvi-psixoloji halının da rolu böyükdür. İnsan hələ gənc ikən “yaxşı” və “pis” kateqoriyaları arasında öz yerini tutur. Onu bu yaşda “xeyirxahlıq”, “namus”, “şərəf”, “hərbi borc”, “qəhrəmanlıq” kimi kateqoriyalar daha çox narahat edir.

Göründüyü kimi, gənclərin həqiqi hərbi xidmətə çağırışdan əvvəl vətəndaş mövqeyinin formalaşdırılması böyük əhəmiyyətə malikdir. Lakin bu proses ordu şəraitində müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Ordudakı ilk xidmət günündən əsgər şəxsiyyətinin formalaşdırılması üçün kompleks texnoloji proqram hazırlanmalıdır:

- ✓ burada ümumi məqsədlər, vəzifələr, mərhələlər, meyarlar, texnoloji prosedurlar və onların həyata keçirilmə şərtləri öz əksini tapmalıdır;
- ✓ psixoloji və sosial pedaqoji problemləri müəyyənləşdirmək üçün mütəxəssislərlə məsləhətləşmələr aparılmalıdır;
- ✓ hər bir əsgərdə dindarlığın hərbi xidmətə təsir dərəcəsi müəyyənləşdirilməlidir;
- ✓ əsgərin davranışına, dəyər yönümünə təsir göstərə biləcək imkanlar təyin edilməlidir.

Belə bir proqramın hazırlığından sonra tərbiyə işinə başlanılmalıdır.

Dinlə bağlı deviant davranış nümayiş etdirən əsgərlərdə bu prosesin doğru idarə olunması xüsusilə ciddi bilik və bacarıqlar tələb edir. Bu cür davranışların aradan qaldırılması üçün sosiallaşma prosesi iki mərhələdən keçməlidir:

1. desosiallaşma - əvvəlki dəyərlərdən, normalardan və davranış qaydalarından imtina;
2. resosiallaşma - yeni dəyərlərin, normaların və davranış qaydalarının aşılması.

Bu zaman ən yaxşı halda xarici norma və dəyərlər daxili tənzimlənmə mexanizminə çevrilməlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, sosiallaşma prosesləri dərinlik dərəcəsinə görə fərqlənirlər. Göründüyü kimi, bütövlükdə orduya daxil olma resosiallaşmanın daha az dərinlik səviyyəsini tələb etsə də, dinlə bağlı deviant davranışa malik insanlarla iş zamanı bəzən belələrdən “mən”in bütünlüklə inkarını tələb edən daha dərin səviyyənin əldə edilməsi qarşıda vəzifə kimi dayanır. Bir sıra hallarda çağırışa qədərki mənfi desosiallaşma o qədər dərin olur ki, müsbət resosiallaşma artıq kömək edə bilmir. Çünki bu zaman şəxsiyyətin əsasları artıq dağılmış olur.

Bütövlükdə orduda gənclərin resosiallaşması iki mərhələdən keçir:

- ✓ yeni sosial mühitə adaptasiya;
- ✓ aşılana norma və dəyər sisteminin gəncin daxili aləminə çevrilməsi.

Orduda sosiallaşmanın mühüm şərti yeni sosial mühitə adaptasiyadır. Tədqiqatçı S.A.Dzyubenko qeyd edir ki, orduda adaptasiya prosesinin bir sıra xüsusiyyətləri var. Burada orqanizmin yeni nizamə və fiziki yükə adaptasiyası ilə bərabər, yeni şəxsiyyətlərə münasibətlərə adaptasiya gedir. Fərd adət etmədiyi komandaya - tabelik münasibətlərinə qoşulur. Davranışlar hərbi nizamnamələrə tabe etdirilir [3, s. 49]. Göründüyü kimi, hərbi mühitin

xarakterik əlamətləri var və bu əlamətlər hərbi xidmətə çağırılmış gənclərin həyat amalları və davranış stereotiplərinə təsir göstərərək onları dəyişdirir. Fikrimizcə, bir çox hallarda əsgərlərin əvvəlki sosial mühitdən ayrı düşməsi onların yenidən tərbiyəsini asanlaşdıran faktora çevrilə bilər. Gənc hərbi qulluqçu onun üçün yeni olan ordu həyatına, yeni obyektiv aləmə qədəm qoyur. O, özü üçün yeni olan ideyalar, anlayışlar, biliklər, bacarıqlar qazanır. Dövlətçilik və vətənpərvərlik, kollektivləşmə, qanunsevərlik, hərbi intizam, şəraitə uyğunlaşma ruhunda tərbiyə olunur. Orduya adaptasiyanın nəticəsi kimi yeni sosial identiklik meydana gəlir. Bu identikliyin əsasında güclü qrup identikliyi dayanır. Total tipli təşkilat olan ordunun müxtəlif strukturlarının bütün gücü də məhz bu nəticəyə yönəlib.

Amerika sosioloqları öz tədqiqatlarında sübut etmişlər ki, ordunu motivləşdirmənin əsas mənbəyi ideoloji əsaslardan çox qrup həmrəyliyi, ilkin ordu qrupunun dəyər və ideallarına sədaqətdir. M.Lerner göstərir ki, ordunun döyüş ruhunun əsasında qrup hissi dayanır [4, s. 449]. Əsgər adaptasiya prosesində nəzərə çarpan uyğunsuzluq zamanı öz dini davranışlarını şüurlu şəkildə dəyişdirə bilər. Lakin çox zaman bunun üçün sosial, psixoloji və hüquqi amillərin təsirindən istifadə etmək lazım gəlir. Şəxsiyyətin dinlə bağlı deviant meyillərini “bloklama” vacib şərtə çevrilir.

Orduda gənclərin sosiallaşması zamanı dinlə bağlı proseslərə aşağıdakı amillər ciddi təsir göstərir:

- ✓ bütövlükdə hərbi hissənin pedaqoji mühiti;
- ✓ təsirə məruz qalan hərbi qulluqçunun şəxsi mənəvi keyfiyyətləri və psixoloji xüsusiyyətləri.

Hərbi hissənin pedaqoji mühiti sosiallaşma işində aşağıdakı istiqamətlərə yönəlməlidir:

- ✓ ordunun vəzifəsi bilavasitə vətənin müdafiəsi olduğu, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi nəzərə alınaraq şəxsiyyətin strukturunun vətənpərvərliklə bağlı bu istiqamətinə diqqət yetirilməsi, lazım gələrsə, bu istiqamətdə desosiallaşma və resosiallaşma;
- ✓ gəncin bütövlükdə bir şəxsiyyət kimi formalaşdırılması və Azərbaycan Respublikasının layiqli vətəndaşı kimi yetişdirilməsi;
- ✓ gəncin gələcəkdə cəmiyyət həyatında öz yerini tutmasına yardım.

Bu zaman hərbi hissədə dinlə bağlı tərbiyə işi aşağıdakı istiqamətlərdə aparılmalıdır:

- ✓ multikultural yanaşma, birgəyaşayış, birgəməvcudluq vərdişlərinin aşılması. Ətrafa sosial adaptasiya. Orduda elə şərait yaradılmalıdır ki, burada hərbi qulluqçular öz birliyini hiss edə bilsinlər. Bu, hərbi kollektivdə qarşılıqlı yardım şəklində özünü göstərir;
- ✓ hərbi qulluqçuların dini görüşlərindən asılı olmayaraq, onlarda hərbi fəaliyyətə doğru münasibətin formalaşdırılması;
- ✓ dini maarifləndirmə. Dinlə bağlı mütəxəssislər tərəfindən hazırlanmış elmi ədəbiyyatla tanışlıq. Dinə doğru mənəvi münasibətlərin formalaşdırılması;
- ✓ ordudan sonrakı həyata marağın artırılması;

✓ cəmiyyətdə mövcud norma və dəyərlər mövqeyindən hərbi qulluqçularda dini davranışın özünütənzimlənmə mexanizminin işə salınması.

Qeyd etdiyimiz kimi, sosiallaşma prosesində şəxsi mənəvi keyfiyyətlər və psixoloji xüsusiyyətlər də mühüm rol oynayır. Tədqiqatçılar sosiallaşmanın optimallaşması üçün şəxsiyyətin strukturunda mühüm yer tutan amillər kimi aşağıdakıları qeyd edirlər:

- ✓ dəyər yönümlərini dəyişdirmə bacarığı;
- ✓ şəxsi dəyərlərlə hərbi-sosial mühitin tələbləri, yerinə yetirilən sosial rol arasında balansın əldə edilməsi;
- ✓ ömrünü təkcə özünütəminə deyil, fəvqəlxəss məqsədlərə - vətənə, xalqa, cəmiyyətə, dövlətə həsr etdikdə həyatın daha mənalı olduğu fikrini anlama;
- ✓ təkcə konkret sosial tələblərə deyil, həm də universal mənəvi dəyərlərə yönəlmə [1, s. 182].

Bu amillərə təsir prosesində dinin yerinin doğru müəyyənləşdirilməsi müvəffəqiyyətli sosiallaşmanın mühüm komponentidir.

Ordu gənclərimizi möhkəmləndirir, onları cəsarətli, şücaətli edir, mənəvi dəyər və normalara fərqli yanaşma öyrədir. Bu zaman dindarlığın müəyyən səviyyəsinə malik gənclərdə ədalət, həqiqətsevərlik, fədakarlıq kimi keyfiyyətlərin aşılmasında başqa amillərlə yanaşı, din amilindən istifadənin mümkünlüyü də nəzərə alınmalıdır.

Orduda bəzən dinin potensialından kifayət qədər istifadə olunmur. Buna səbəb kimi aşağıdakılar göstərilə bilər:

- ✓ qanunvericiliyin sərhədini təyin etməkdə çətinlik çəkən komandir, ümumiyyətlə, bu məsələyə toxunmamağa çalışır;
- ✓ komandir hərbi qulluqçunun dini amil nəzərə alınmaqla tərbiyələndirmə istiqamətlərini təyin edə bilmir;
- ✓ bir sıra hallarda din amili hərbi idarəetməyə mane olur.

Lakin dinə yanaşmalarındakı bu köhnə stereotipləri dağıtmaq və yenilərini yaratmaq mümkündür. Bunun üçün, ilk növbədə, bilavasitə əsgərlərlə iş aparan komandir - rəis heyətinin özünün hazırlıqlı olması vacib şərtidir. Belə hazırlıq prosesi dörd istiqamətdə özünü göstərməlidir:

1. dinlə bağlı qanunvericiliyin öyrənilməsi;
2. xalqımızın qədim dövrlərdən gələn tolerantlıq ənənələrinin öyrənilməsi;
3. Azərbaycanda tarixən mövcud ənənəvi dinlərin elmi şəkildə öyrənilməsi;
4. xarici təriqətçi təşkilatların fəaliyyəti, dindən ideoloji silah kimi istifadənin metod və yolları haqqında biliklərin əldə edilməsi.

Hər bir hərbi kollektiv gənclərin sosiallaşması prosesində güclü təsir vasitəsidir və onların ordu həyatına, o cümlədən ordudan sonrakı həyata uyğunlaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Buna görə də ordu gənclərin sosiallaşma prosesində dini istiqamətli təsirləri optimallaşdırmaq üçün tərbiyə prosesini məqsədyönlü idarə edərək ona vətənpərvərlik xarakteri verməlidir. Dini inanlarla bağlı deviant davranışların tənzimlənməsi üçün sosiallaşmanın xüsusi mexanizmlər

məcmusundan istifadə edilməlidir. Əgər problemə məqsədyönlü və düşünülmüş şəkildə yanaşılarsa, onun həlli mümkündür. Bu istiqamətdə ordu ilə yanaşı, ailə, kollektivlər, müxtəlif ictimai təşkilatlar və bütövlükdə cəmiyyət ciddi iş aparmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Назаренко С.В. Социология: учебное пособие, 2 изд. Санкт-Петербург: Питер, 2009, 496 с.
2. Парсонс Т. О структуре социального действия. Москва: Академический проект, 2000, 880 с.
3. Дзюбенко С.А. Социализация военнослужащего в процессе прохождения срочной службы. Актуальные проблемы гуманитарных и общественных наук. 2016, №2 (59) – [www.colloquim-publishing.ru /library/](http://www.colloquim-publishing.ru/library/)
4. Лернер М. Развитие цивилизации в Америке. Москва, Радуга 1992. Т. 2, 575 с.

Севда Гусейнова

РЕЛИГИОЗНЫЙ ФАКТОР В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ В АРМИИ

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена влиянию религиозного фактора на процесс социализации молодежи в армии.

В становлении личности молодежи важную роль играет армия, оказывающая влияние на воспитание необходимых качеств военнослужащих. В данной статье внимание сосредоточено на рассмотрении влияния религии на процесс социализации молодых военнослужащих для выявления особенностей и механизмов данного процесса. Цель состоит в том, чтобы исследовать проблему и таким образом помочь регулировать процесс социализации молодежи в армии.

Sevda Huseynova

RELIGIOUS FACTOR IN THE PROCESS OF SOCIALIZATION OF YOUNG MEN IN THE ARMY

SUMMARY

The article is devoted to the influence of the religious factor on the process of socialization of young men in the army.

Army plays an important role in the formation of the identity of the young men, influencing the upbringing of the essential qualities of soldiers. This article focuses on examining the influence of religion on the socialization process of young military personnel with the aim to reveal the peculiarities and mechanisms of this process. The objective is to investigate the problem and thus to help regulate the process of socialization of young men in the army.